

Oidipus, Freud och det utsatta barnet

Solveig Willberg

Psykoterapeutprogrammet inriktning familj
Vårterminen 2011
Examensuppsats 15 hp
Handledare: Tomas Videgård

SAMMANFATTNING

Syftet med denna uppsats är att belysa och jämföra det utsatta barnets öde såsom det speglas i myten och dramat om Oidipus och i Freuds teori om oidipuskomplexet. Myten och senare Sofokles drama handlar om ett barn som av sina föräldrar sätts ut i skogen för att dö med genomborrade hälar, men blir funnet och räddat till livet. Som vuxen kommer Oidipus långt senare att ovetandes döda sin far och gifta sig med sin mor. Freud såg häri ett mönster som han menar går igen i varje pojkes psykosexuella utveckling – ett sexuellt begär i förhållande till modern och hatiska känslor i förhållande till fadern/rivalen. Freuds uppfattning har under senare år mött mycket kritik vilken refereras i uppsatsen. Oidipuskomplexet ersatte Freuds tidigare uppfattning att neuroserna orsakades av sexuella övergrepp – den s.k. förförelseteorin – och i uppsatsen diskuteras olika skäl till varför Freud övergav förförelseteorin. Bland annat diskuteras om Freuds familjebakgrund kan ha spelat in. Vidare redovisas den ursprungliga oidipusmyten, liksom Sofokles drama och det antika grekiska sammanhanget. Ett återkommande tema är omgivningens syn på det lilla barnet under antiken, på Freuds tid och i vår nutid. Författarens slutsatser är att Freud av flera olika skäl inte kunde behålla sin tidigare förståelse av det utsatte barnet och att oidipuskomplexets universalitet måste ifrågasättas. Freud tycks förbise den utsatthet och totala hjälplöshet som varje barn föds till, och som inte minst är så påtaglig i berättelsen om Oidipus.

Innehållsförteckning

INLEDNING	1
BAKGRUND	2
<i>Systemisk familjeterapi</i>	2
<i>Primalteorin</i>	2
<i>Alice Miller</i>	3
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	4
METOD	4
RESULTAT	5
<i>Freud och begreppet 'komplex'</i>	5
<i>Hur kom Freud fram till teorin om oidipuskomplexet?</i>	6
<i>Förförelseteorin</i>	7
<i>Kritik mot teorin om oidipuskomplexet</i>	8
<i>Konsekvenser av skiftet från förförelseteori till oidipuskomplex</i>	9
<i>Freuds bakgrund och uppväxtkontext</i>	10
<i>Det utsatta barnet och myten om Oidipus</i>	14
<i>Antikens kultur</i>	17
<i>Synen på barn under antiken</i>	19
<i>Om Sofokles</i>	20
DISKUSSION	22
EFTERSKRIFT	25
REFERENSER	26

INLEDNING

När jag först stötte på Freuds teori om oedipuskomplexet, frågade jag mig varför den lilla pojken skulle vilja förgöra sin far och ha samlag med sin mor. Vill pojken verkligen ha samlag med sin mor – och flickan med sin far - som Freud hävdade? Men ett så litet barn har väl inga tankar om sexuellt umgänge såsom Freud tolkade barnets önskningar? Handlar verkligen den kroppsliga njutning och sensualism som barnet visar gentemot sina föräldrar om sexuella önskningar? Och om barnet upplever konkurrens och en vilja att förgöra föräldern, beror det verkligen på att barnet har förbjudna impulser, eller är förklaringen i stället att någon förtrycker barnet och gör det illa? Detta var min spontana reaktion när jag först konfronterades med teorin om oedipuskomplexet. Jag kunde inte låta bli att undra hur Freud kunde utveckla en hypotes/teori som verkade ligga så långt ifrån det som jag uppfattar som det centrala i relationen mellan barn och föräldrar: det ömsesidiga, förtroendefulla och kärleksfyllda samspelet.

Kunde det vara så att oedipuskomplexet speglade Freuds egna erfarenheter som liten pojke? Kanske hotades han av "kastning" om han lekte med eller kände på sig själv? Han hade ju en gång blivit omskuren. Senast åtta dagar gammal håller hans föräldrar honom i fötterna och hans förhud skärs av, utförd av en man som respekteras av alla. Innan detta har gjorts anses den lille vara ingen; han är ännu inte en fullvärdig medlem av familjen. Utan omskärelse, inget namn, enligt föräldrarnas tro. Utan namn, ingen erkänd existens.

Senare studerade jag drama, och då blev jag än mer förundrad över hur Freud kunde göra myten om Oedipus till prototypen för ett problematiskt komplex. Själva dramat handlar ju inte om att Oedipus vare sig medvetet eller omedvetet har lust att lägga sin mor eller döda sin far. Det som gör att så ändå sker har sin grund i att spädbarnet Oedipus sätts ut i skogen för att dö. Handlar alltså inte oedipusmyten framför allt om det i bokstavlig och bildlig mening utsatta barnet?

BAKGRUND

Här kommer jag att presentera de psykologiska teorier som gett mig ett relationsorienterat perspektiv på oedipuskomplexet.

Systemisk familjeterapi

Familjeterapin utgår från att varje människa är del av ett större sammanhang och ingår i system av ömsesidig påverkan och inverkan. Teoretiskt grundar sig familjeterapin på systemteorin (Hansson & Sundelin, 1995). Denna innebär i korthet att i ett levande system är helheten alltid något mer och något annat än summan av delarna. Delarna i ett system hänger samman i ett ömsesidigt samspel, där alla delar påverkar de andra. Sker en förändring i en del av systemet så påverkas också de andra delarna. En familjemedlem kan förändras till det ”bättre” eller till det ”sämre”. Då förändras också familjebilden och de olika familjemedlemmarnas inbördes relationer. Den observerade helheten uppvisar alltså en förmåga till självreglering.

När omgivningen ändrar sig, kommer systemet att justera sig efter det (Hansson, 2004). Det är inte möjligt att få en ensidig kontroll över ett helt system och på så sätt styra det i någon given riktning. En förändring i en del av ett system, kan motverkas eller förstärkas av andra delar i systemet. Ett psykoterapeutiskt förändringsarbete kan då bli mer verkningsfullt om olika delar av det system som omger den lidande personen engageras i processen. Målet för terapeuten är inte att förändra i en bestämd riktning utan att utvidga utrymmet för möjlig förändring. Systemteorin är också en teori för att beskriva processer inom individen och mellan individer (Hårtveit & Jensen, 2005). Den säger att en förändring på en systemnivå även åtföljs av förändringar på andra nivåer.

Primalteorin

Den amerikanske psykoterapeuten Arthur Janov blev i början av 1970-talet känd för sina erfarenheter av att i den så kallade primalterapien arbeta med undångömda känslor, bl.

a. rörande utsatthet och förtvivlan. I Janovs böcker finns mängder av vittnesmål från deltagare som under terapin beskriver känslor av förtryck och känslomässig misshandel av dem själva som barn. Efter att ha läst Janovs böcker öppnades mina ögon för barnets utsatthet.

Alice Miller

Med sin första bok, "Det självutplånade barnet", visade den schweiziska psykoanalytikern Alice Miller på en mörkare sida av barnkammarens värld. Miller beskriver hur traditionell uppfostran tuktar barnens känsloliv genom dess metoder för att tvinga barnet till lydnad, främst med hjälp av olika former av bestraffning. Miller fick en enorm respons från läsare som även vittnade om sin barndoms utsatthet, något som gjorde att hon fortsatte att skriva om hur samhället accepterat och accepterar metoder som i själva verket är former av barnmisshandel. Miller skriver också om oidipusmyten och fokuserar på det utsatta barnet Oidipus, som verkligen sattes ut i skogen av sin fader för att dö. I sitt arbete som psykoanalytiker började hon ana att hon hade misstolkat sina patienters berättelser genom de freudianska hypoteserna, vilket också gjorde att hennes egen barndomshistoria kom i en annan dager.

Det gemensamma för dessa teorier är att de beskriver barnet i dess levda sammanhang, dess kontext. Freud tycks snarare ha tänkt att det var biologiskt grundade drifter inom individen som kom i konflikt med överjaget och att neuroser bildades när dessa konflikter inte löstes eller upplöstes.

Som en bakgrund till att diskutera oidipuskomplexet och det utsatta barnet har jag också valt att presentera oidipusmytens ursprung i det antika Grekland och Sofokles gestaltning av myten. Jag har också velat fördjupa min kunskap om själva mytens ursprung i det antika dramat och om den tid och det historiska sammanhang som Sofokles levde i. Jag har lagt märke till att många människor saknar kännedom om dramat/myten om Oidipus, och bara känner till Freuds hypotes.

SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Syftet är att belysa och jämföra det utsatta barnets öde såsom det speglas i myten och dramat om Oidipus och i Freuds teori om oidipuskomplexet. De frågor som kommer att behandlas och som samtidigt utgör dispositionen för uppsatsen är följande:

- Hur definieras oidipuskomplexet?
- Vilken är kritiken mot teorin om oidipuskomplexet och vilka konsekvenser fick skiftet från förförelseteori till oidipuskomplex?
- Hur såg Freuds kontext ut när han formulerade oidipuskomplexet?
- Vad handlar oidipusmyten och Sofokles oidipusdrama om, och hur såg bakgrunden till berättelserna - det antika grekiska samhället - ut?

METOD

För att följa temat det utsatta barnet såsom det speglas i oidipusmyten, har jag som framgått ovan utgått från systemiskt tänkande och från Millers och Janovs arbeten. För att få en djupare förståelse för den text som inspirerade Freud till oidipushypotesen har jag läst Sofokles drama "Kung Oidipus" och den grekiska originalmyten som Sofokles bygger på, samt kommentarer till dramat och myten som belyser deras samhälleliga kontext. Mot denna bakgrund har jag sedan studerat litteratur som belyser Freuds bakgrund och den historiska kontext han levde i när han formulerade teorin om oidipuskomplexet.

RESULTAT

Definition

Så här definieras Freuds teori om oedipuskomplexet i Psykoanalytiskt lexikon (Fhanér, 1989):

”Upplevelsestruktur hos barnet kännetecknad av att det riktar erotiska och fientliga känslor mot föräldrarna. Komplexets s k positiva variant innebär att ett sexuellt begär riktas mot föräldern av motsatt kön, medan barnet hyser fientliga eller hatfulla känslor mot föräldern av samma kön, som upplevs som en rival. I komplexets negativa variant är förhållandet det omvända, dvs. kärlek till föräldern av samma kön och svartsjukt hat mot föräldern av motsatt kön. Komplexet uppträder mellan tre och fem års ålder, dvs. under den sena anala och falliska fasen. Oedipuskomplexet har avgörande betydelse för personlighetens formning. Enligt Freud utgörs kärnan i varje neuros av en ofullständig upplösning av oedipuskomplexet. Komplexet antas vara universellt även om det beroende på familjestrukturen får olika utformning i olika samhällen.”

Freud och begreppet 'komplex'

Hur definierade Freud ordet komplex? Fhanér (1989) igen: ”En organiserad grupp av föreställningar och minnen med stor affektiv styrka. Komplexet är helt och eller delvis omedvetet, men genom att det strukturerar individens upplevelsevärld och beteendemönster, kan det utöva ett inflytande på varseblivning, känslor, viljeakter, attityder, värderingar och handlingar.”

Freuds tidigare lärjunge Carl Gustav Jung var den som spred termen mer än andra, även om Freuds kollega och vän Breuer nog var först med att använda termen. Jung hade i sin praktik märkt att när han bad de manliga patienterna associera till ordet 'pappa' blev associationskedjan: 'tyrann, hat, rädd, våld, förtryck'. Jung tolkade det som att patienterna

mer eller mindre omedvetet hade ett affektladdat komplex. Freud var själv reserverad mot att använda termen komplex, som enligt hans mening endast borde användas när det gällde oidipuskomplexet och dess pendang, kastrationskomplexet.

Hur kom Freud fram till teorin om oidipuskomplexet?

Enligt psykoanalytikern Lars Sjögren var de skuld känslor som väcktes när fadern dog utgångspunkt för Freuds självanalys, ”det pionjärbete som ledde till formuleringen av oidipuskomplexet, utgångspunkten och centrum för psykoanalysen” (Sjögren, 1989).

Freud upptäckte under sin självanalys (1897) varma, erotiskt laddade känslor för sin mor samt känslor av svartsjuka och hat mot sin far. För att illustrera denna konflikt valde han Sofokles ”Kung Oidipus”, ett drama som han var nära bekant med då han redan som gymnasist hade fått ett premium för att ha översatt det från grekiska till tyska. Nu blev oidipuskomplexet en central idé hos Freud och han tyckte sig förstå att patienters berättelser om att ha blivit sexuellt utnyttjade - som han ditintills trots kunde förklara uppkomsten av neuroser - oftast handlade om fantasier som härrörde från det lilla barnets förbjudna sexuella impulser mot föräldrarna. Det dröjde dock några år innan han offentliggjorde sin reviderade teori.

Även om Freud kom att genomföra flera genomgripande förändringar av psykoanalytisk teori under sin levnad, behöll oidipuskomplexet hela tiden sin centrala roll i hans tänkande. Centralt i Freuds uppfattning av oidipuskomplexet är att de förbjudna sexuella impulserna hos barnet väcker fruktan för straff. Ytterligare en källa till fruktan för faderns våld är den s.k. ”urscenen”.

Om begreppet ”urscen” anger Psykoanalytiskt lexikon (Fhanér, 1989) : ”Barnets föreställning om föräldrarnas samlag. Föreställningen kan vara grundad på att barnet faktiskt bevittnade samlaget eller kunnat sluta sig till detta på grund av olika tecken. Freud spekulerar även kring möjligheten att urscenen är en medfödd ”urfantasi”, som uppträder hos alla barn oberoende av deras direkta eller indirekta erfarenheter av föräldrarnas

samlag. Barnet tolkar vanligen urscenen som faderns utövande av våld mot modern.”

Senare talade Freud om att barnet underkastar sig av fruktan för kärleksförlust: ”Om han förlorar kärlek från en person han är beroende av, upphör han också att bli skyddad från faror. Framför allt blir han utsatt för faran att denna starkare person kommer att demonstrera sin styrka i form av bestraffning” (Sjöbäck 1984, s 286).

Förförelseteorin

Formulerandet av oedipuskomplexet innebar att Freud, som nämnts, övergav den teori om neurosernas uppkomst – den s.k. förförelseteorin - som han fram till 1897 baserat sitt kliniska arbete på. Förförelseteorin definieras av Fhanér (1989) som en teori som tillskriver verkliga sexuella övergrepp mot barnet en avgörande roll i psykoneurosernas etiologi. I denna teori som Freud utvecklade 1895-1897 antog han att tidiga sexuella övergrepp hade ägt rum, och att de var den yttersta orsaken till alla neuroser. Freuds antagande kom främst från hans behandling av kvinnliga patienter, som främst beskrev övergrepp av sina närstående.

I sin bok ”Sveket mot sanningen” beskriver Jeffrey Masson (1984) som under några år förestod Freudarkivet i New York, hur smärtsamt det måste ha varit för Freuds kvinnliga patienter att berätta om barndomens traumatiska övergrepp, och sedan inte bli trodda. Berättelserna betraktades som fantasier och hysteriska kvinnors inbillning – varpå sveket alltså upprepades.

Vilka faktorer fick då Freud att lämna förförelseteorin? När Freud för det medicinska etablissemangen i Wien lade fram sin teori om att sexuella övergrepp från närstående var en vanlig orsak till hysteri, möttes han av tystnad och avståndstagande. (Masson, 1984) Man kan närmast säga att han blev utfrysad. Hans föreläsning kom inte i tryck som brukligt var, det enda som trycktes var rubriken på föredraget. Han publicerade själv sitt föredrag i en annan tidskrift eftersom han, trots sina kollegers ogillande, vidhöll att upptäckten var viktig. Men bara ett år senare hade Freud ändrat sig och trodde inte längre själv på

förförelseteorin. Masson hävdar att den främsta orsaken till att Freud övergav förförelseteorin var det massiva motstånd han mötte.

Enligt den svenske psykoterapeuten och forskaren Tomas Videgård (2000) kan en ytterligare förklaring till att Freud lämnade förförelseteorin vara att han hade målat in sig i ett hörn när han hävdade att *alla* psykologiska störningar hade sin grund i sexuella övergrepp före åtta års ålder. Tesen att i stort sett all psykopatologi skulle ha denna grund blev dock svår att upprätthålla i konfrontation med en ökad klinisk erfarenhet och oedipuskomplexet blev så att säga en väg ut ur det dilemma som hans ”totaliserande” tes hade skapat.

Utifrån Masson (1984) och Videgård (2000) kan således två bidragande orsaker till att Freud övergav förförelseteorin vara dels det medicinska etablissemangets avvisande, dels teorins totalanspråk. En ytterligare möjlig faktor som har med Freuds personliga erfarenheter att göra kommer att belysas i senare avsnitt.

Kritik mot teorin om oedipuskomplexet

Redan 1949 ifrågasatte den tyske psykoanalytikern Erich Fromm (i Sjöbäck, 1984) Freuds teori och menade att konflikt beror på barnets reaktion mot föräldraauktoritetens tryck. I en artikel i Psykologtidningen (20/96) hävdar en av pionjörerna för relationellt inriktad psykoanalys i Sverige, Margit Norell, bl a att konflikten mellan Ferenczi och Freud handlade om barnets behov av ömhet. Ferenczi hävdade att barnet har behov av ömhet, inte sexualitet, i motsats till Freud som talar om de tidiga sexuella behoven hos barn.

Nils Wiklund, docent i psykologi, uttrycker sig så här i SvD (2003):

”Freudforskningens lustmord på Freud och hans lära kommer säkerligen att fortsätta allteftersom fler av de hemligstämplade dokumenten i Freud-arkivet blir tillgängliga, men ytterligare studier behövs för att förklara hur denna dåligt underbyggda lära kunnat få så stort inflytande. Fortfarande talar många psykologer i psykoanalytisk

anda om ”*en tidig störning*” som orsak till patientens problem och fortfarande omnämns oedipuskomplexet och de orala, anala och falliska stadierna i de flesta introduktionsböcker i psykologi”.

Den amerikanske sociologen och psykiatrikritikern Thomas Szasz har kritiserat Freud (1978) för att inte också ha uttolkat fadersfiguren Laios. Denne försökte ju döda sin son vid två tillfällen, först som spädbarn och sedan vid korsvägen. I samma bok tar Szasz också upp att diktaren Robert Graves (en av samtidens främsta kännare av antikens historia och mytologi) hyser ett begripligt förakt för de friheter Freud tog sig med oedipuslegenden.

Heinz Kohut som skapade den s.k. självpsykologiska inriktningen inom psykoanalysen, anser att barnet genomgår en oedipal fas i 3-5-årsåldern, men han tolkar den annorlunda än Freud. I stället för att utgå från att barnet styrs av mer eller mindre omedvetna sexuella och aggressiva fantasier riktade mot föräldrarna menar Kohut att barnet i den perioden har ett behov att visa upp sina gryende förmågor både av att visa sig kärleksfulla och av att hävda sig. När pojken säger att han ska gifta sig med mamma när han blir stor är det alltså utifrån Kohut något som inte ska tolkas bokstavligt, utan ses som ett stolt uttryck för att han kan bli en man som sin pappa. Problem uppstår om föräldrarna upplever konkurrens och ett behov av att sätta barnet på plats. Om barnet upplever sig kränkt kan det väcka en våldsam ilska med önskningar om att skada den kränkande föräldern. Detta kan leda till en ond cirkel där barnet utvecklar en problematik av det slag Freud beskriver som oedipuskomplexet. Den avgörande skillnaden mot Freud är att Kohut inte ser att det är barnets inre drifter som mer eller mindre oundvikligt skapar ett oedipuskomplex utan det har att göra med föräldrarnas oförmåga att empatiskt svara på barnets behov av bekräftelse på sin förmåga att visa kärlek och att hävda sig (Geist, 2010).

Konsekvenser av skiftet från förförelseteori till oedipuskomplex

Masson frågar sig huruvida psykoanalysen hade kunnat uppstå om Freud hade stått fast vid sin första uppfattning; att patienternas minnen var verkliga och inte bara fantasier. I

ett brev till Freuds dotter Anna (Masson, 1984) uttrycker han sin åsikt att det var fel av Freud att överge förförelsehypotesen och får till svar: ”Ett bibehållande av förförelseteorin skulle innebära att oidipuskomplexet finge överges och därmed hela betydelsen av fantasilivet, den medvetna eller omedvetna fantasin. Jag tror faktiskt att det då inte skulle ha funnits någon psykoanalys eftersom så mycket av samtalsbehandling öppet eller underförstått bygger på Freuds hypoteser” (s 129). Det var med andra ord ett mycket avgörande steg Freud tog när han lämnade förförelseteorin. Men enligt Masson innebar det också att Freud övergav en viktig sanning: att fysiskt våld, sexuella övergrepp och emotionellt våld är och har varit tragiska inslag i många barns liv. Det kom därmed att dröja flera decennier innan psykoanalytiker och psykoterapeuter åter började uppmärksamma dessa förhållanden.

Freuds bakgrund och uppväxtkontext

Kan Freuds familjebakgrund och den kontext han levde i ha betydelse för formulerandet av oidipuskomplexet? När Freuds far Jacob 1855 gifte sig med Amalia Nathansohn, sin tredje hustru, var han fyrtio år gammal och tjugo år äldre sin brud (Gay, 1990). Jacob Freud var en ullhandlare som tillbringade långa tider på resa och hade två vuxna söner från sitt första äktenskap. Den ene, Emanuel, var gift och hade två barn, den andre, Philipp, var ungar. Båda bodde i närheten av sin far. Emanuel var några år äldre än den unga attraktiva styvmodern från Wien, och brodern ett år yngre. Jacob Freud hade lämnat Galicien och förmedlade inte så många seder och bruk från judiska trosuppfattningar i sitt familjeliv. I övrigt vet man oerhört lite om Jacob Freuds liv.

Sonen Sigmund (egentligen namngiven Sigismund) föddes den 6 maj 1856 i Freiberg, en liten tjeckisk stad i vackra omgivningar och med en katolsk kyrka. Det fanns inte så många troende judar i staden. Kristendom, i synnerhet katolicism, dominerade den miljö där Sigmund Freud växte upp. En vecka gammal inträdde barnet Freud i den judiska församlingen, efter att först ha blivit omskuren, vilket i den judiska traditionen är ett villkor för att man ska få ett namn. Omskärelsen skall ske innan gossen är åtta dagar gammalt. Betydelsen av detta sammanfattas bra av den öppna nätencyklopedin Wikipedia,

under rubriken Manlig omskärelse: ”Inom judendom och islam är omskärelse av pojkar vanligt, och anses likvärdig med det kristna dopet. Judisk omskärelse föreskrivs äga rum åtta dagar efter födelsen och är en över 3000 år gammal tradition. Denna ceremoni sker som ett tecken på förbundet mellan det judiska folket och Gud. Pojkar får sina namn i samband med omskärelsen och flickor när det passar, namngivningen sker i synagogan.”

Mellan åren 1856 och 1859 bodde familjen Freud i ett enkelt rum ovanpå en smedja. I det rummet födde modern: Sigmund i maj 1856, Julius i oktober 1857 (död april 1858) och Anna i december 1858. Då var modern tjugofyra år gammal och fadern fyrtiofem år. När Freud fyllde åtta år hade han fått ytterligare fyra systrar och han kan inte ha haft särskilt mycket ensamrätt till moderlig uppmärksamhet som förstfödd. Men Freud lär ha dyrkat sin mor, enligt den engelske psykoanalytikern och historikern Peter Gay (1990).

Freuds kulturella miljö var alltså präglad av en centraleuropeisk katolicism - samt vissa judiska traditioner. Lydnad var barnets första bud. Där går den brådmogne Sigmund, med sin barnsköterska som är djupt troende, till kyrkan om söndagarna och tar del av långa predikningar om återhållsamhet i tankar och kropp. Hur kan det ha påverkat honom som liten? I avhandlingen "Kroppens idéhistoria" (Ekenstam,1993) menar författaren att lydnaden var det allra mest centrala i barnuppfostran – även när det gällde spädbarn - under senare hälften av 1800-talet och den tidigare delen av 1900-talet. Fostran skulle ske under barnets allra första levnadsår och vid två års ålder skulle barnet ha förstått begreppet lydnad.

Människokroppen var något syndigt, i värsta fall djävulens verk. Som liten kom Sigmund hem och återgav vad han hört i kyrkan, berättade hans mor senare. ’Visa inget av din kropp, den är syndig och kyrkan straffar dig om du njuter av kroppsliga begär. Kroppen är oren, något nödvändigt ont. Måna inte om den och bejaka inte heller ditt kroppsliga välbefinnande’ kunde det låta. Onani kunde vara förenat med hårda straff och hot om kastrering.

Långt senare skulle Freud själv skriva:

”Kastrationsångesten spelar en utomordentligt stor roll i störningen i förhållandet till fadern hos våra unga neurotiker. Ferenczis vackra iakttagelser visar oss att gossen känner igen sitt totem i djuret, som snappar efter hans lilla lem. När våra barn får höra talas om den rituella omskärelsen jämför de denna med kastrationen. Den folkpsykologiska parallellen till denna attityd hos barnen har så vitt jag vet inte utforskats. Den i urtiden och hos primitiva folk så vanliga omskärelsen gjordes vid tidpunkten för manbarhetsriten, där man måste finna dess innebörd, och den har först i en sekundär utveckling förskjutits bakåt till lägre levnadsålder. Det är oerhört intressant att omskärelsen hos de primitiva kombineras med avklippning av håret och utslagning av tänder eller ersätts av detta, och att våra barn som inte kan veta något om dessa sakförhållanden i sina ångestreaktioner verkligen behandlar dessa båda operationer som likvärdiga med kastrationen” (Freud 1912-1913/1995, s 84).

Sigmund Freud hade sin katolska barnsköterska tills han var två och ett halvt år, då hans vuxne halvbror Philipp anklagade henne för stöld. Sigmund hade fantasier om att Philipp var far till lillasystern Anna då hans unga vackra mor tycktes passa bättre ihop med Philipp. Barnsköterskan försvann och blev satt i fängelse, samtidigt som Freuds mor åter låg i barnsäng utanför hemmet. Han beskriver i ett av sina sällsynta barndomsminnen att han desperat letade efter sin mor och skrek högljutt hela tiden tills han såg sin kära ”vacker och slank” stå i dörren. Det var Sigmunds katolska barnsköterska, som spelat en så viktig roll under hans första år; sträng och fordrande men inte mindre älskad för det. Senare skulle Freud skriva att barnsköterskan hade ett hemlighetsfullt inflytande som abrupt avbröts, men som förblev outplånligt i hans barndoms känsloliv.

Familjen flyttade till Leipzig 1859, och efter ett år vidare till Wien, samt fortsatte att leva under knappa omständigheter. Det var många gånger Jacobs äldsta söner som hjälpte sin far ekonomiskt. För Freud gick det bra och han lyckades väl i sina studier: ”Freud är skolans primus och sina föräldrars stolthet. På universitetet drömmer han om att få sin byst uppsatt bredvid andra stora vetenskapsmän på hedersplatsen (en dröm som också skulle komma att slå in)”, skriver Tomas Videgård (2000, s 57).

Jacob Freud dog år 1896, och Freud skrev att en fars död är den mest genomgripande händelsen i en mans liv. Men själv var han försenad till sin fars begravning eftersom han hade varit hos barberaren (Gay, 1988). Vad gällde modern kunde Freud senare skriva om denna första relation att: ”I allt detta är den fylogenetiska grunden så dominerande i förhållandet till personlig, konkret erfarenhet att det inte gör någon skillnad om barnet verkligen har blivit ammat vid bröstet eller om det har blivit uppfödd på flaska och aldrig åtnjutit en mors ömma vård.” (Freud 1940 i Sjöbäck, 1984, s 286).

Om Amalia, Freuds mor, vet vi att hon var slank och vacker men också fordrande; att hon favoriserade sin förstfödde och livet ut fortsatte att tala om ”mein goldener Sigi”. Han var den som hon förväntade sig mest av. Han var sin mors guldgosse och blev verkligen också det, då han senare försörjde upp till tjugo personer. Freud gick i vuxen ålder varje söndag till sin mor och han fick alltid ont i magen på vägen dit, enligt Videgård (2002). Många år senare då hans mor dog, infann han sig inte alls till begravningen. Freud hade ett starkt minne av att ha sett sin mor naken när han var tre år, under en tågresa, och av hur upphetsad han hade blivit av den synen. Han mindes också hur rädd han hade varit för att fadern skulle hämnas på honom för hans förbjudna känslor.

Nakenhet var mycket ovanligt, så att se hela sin mor, vacker och älskad, måste, föreställer jag mig, ha varit en härlig syn. Upphetsningen han då kände är också förståelig. Att den samtidigt gör att han fylls av rädsla för sin far är mer oväntat. Eller är det högst relevant? I diskussionen kommer jag att ta upp på vilket sätt Freuds familjebakgrund kan ha medverkat till Freuds svårighet att se det utsatta barnet och hans benägenhet att se barnet som styrt av neuroskapande driftkonflikter.

Det utsatta barnet och myten om Oidipus

Oidipusmyten är en klassisk myt på det sättet att den inte kan spåras till en enskild författare. En myt ”uppträder i form av en berättelse som har sina rötter i tidsåldrarnas djup, det är en berättelse som förmodligen fanns innan någon berättare började berätta den. Den mytiska berättelsen är således inte uppdiknad av en enskild person, den visar inte heller på någon skapande fantasi, den bygger på tradering och minne.” (Vernant, 1999, s 42). I myten om Oidipus är det den svartsjuka gudinnan Hera, som i vrede mot staden Thebe (och dess vackra kungadöttrar) skickar Sfinxen, ett vidunder med kvinnohuvud och lejonkropp, att hota staden med undergång om ingen kunde lösa dess gåta. Oidipus kan dock ge rätt svar på gåtan och räddar därmed Thebes invånare. Men låt oss se närmare på hela historien. Alice Miller (1986) återberättar poetiskt sagan om Oidipus uppväxt:

”Laïos, son till Labdakos, av Kadmos stam, var kung i Thebe och levde länge i ett barnlöst äktenskap med Iokaste, dotter till en förnäm turban, Menoikeus. Då han längtade efter en arvinge och frågade oraklet i Delphi om vägledning fick han följande ord till svar av oraklet:

–Laïos, son av Labdakos! Du begär att välsignas med barn. Nåväl, en son ska ges åt dig. Men vet, att ödet har bestämt att du ska mista livet för ditt eget barns hand. Detta har påbjudits av kroniden Zeus, som har hört Pelops förbannelse, vars son du en gång rövade bort.

Laios hade nämligen i sin ungdom varit landsflyktig och då tagits emot som gäst vid kungens hov på Peloponnesos. Han lönade emellertid sin välgörare illa och rövade bort Pelops vackre son Chrysippos vid de nemeiska spelen. Laois var medveten om sin skuld och trodde därför oraklet. Han levde länge skild från sin gemål, men den innerliga kärleken som de hyste till varandra förde dem åter samman, trots ödets varning, och till sist födde Iokaste en son åt sin make. När barnet hade kommit till världen kom föräldrarna att tänka på oraklets ord, och för att undgå gudens dom lät de efter tre dagar sätta ut det nyfödda barnet med genomborrade och sammanbundna fötter i vildmarken på berget Kithairon.

”Men herden som fått det grymma uppdraget kände medlidande med det oskyldiga

barnet och lämnade det till en annan herde som förde Korints kung Polybos hjordar i bet på samma berg. Sedan återvände han hem och lät kungen och hans gemål tro att han hade utfört sitt uppdrag. Dessa trodde att barnet svält ihjäl eller blev sönderslitet av vilddjur och att oraklets spådom därför omöjligen kunde gå i uppfyllelse. Sina samveten lugnade de med tanken att de genom detta offer bevarat barnet från fadermord, och de levde nu med lättare hjärtan.

Polybos herde befriade under tiden barnet, som överlämnats till honom utan att han visste varifrån det kom, från bojorna genom de genomborrade hälarna och gav pojken namnet Oidipus, ”Svällfot”, eftersom hans fötter var svullna. Han förde gossen till sin herre, kung Polybos i Korint. Denne förbarmade sig över hittebarnet, lämnade honom till sin gemål Merope och uppfostrade honom som sin egen son, och som sådan betraktades han också vid hovet och i hela landet.

När han mognat till ung man aktades han alltid som den främste av medborgarna och levde själv i lycklig övertygelse om att han var son och arvinge till kung Polybos, som inte hade några andra barn. Då hände plötsligt något som rubbade hans tillförsikt och störtade honom i förtvivlans djup. En korintier som länge av avund hade hyst agg till honom blev berusad vid en festmåltid och ropade åt Oidipus, som låg till bords mitt emot honom, att han inte var äkta son till sin far. Den unge mannen tog illa vid sig av detta påstående och kunde knappt uthärda tills måltiden var slut, men tills vidare dolde han sina tvivel.

Nästa morgon sökte han emellertid upp sina föräldrar, som alltså bara var hans fosterföräldrar, och krävde att få veta sanningen av dem. Polybos och hans maka blev mycket uppbragta över smädaren som låtit sådana ord undfalla sig. De försökte lugna sonen och befria honom från hans tvivel men kunde dock inte undanröja dem med ett klart besked. Den kärlek som han förnam i deras uttalande gjorde honom gott, men misstron gnagde hans hjärta alltifrån den stunden, för fiendens ord hade trängt djupt in. Till sist tog han i hemlighet vandrastaven, och utan att säga ett ord till sina föräldrar gav han sig av och sökte upp oraklet i Delphi i hopp om att där få den kränkande beskyllningen vederlagd. Men Phoibos Apollon värdigades inte besvara hans fråga utan avslöjade en ny och mycket värre olycka som hotade honom.

– Du kommer att mörda din egen far, talade oraklet, gifta dig med din mor och lämna efter dig en avskyvärd avkomma.

När Oidipus hade fått höra detta greps han av en outhärlig ångest och eftersom hans hjärta alltjämt sade honom, att så kärleksfulla föräldrar som Polybos och Merope ändå måste vara hans rätta föräldrar, vågade han inte återvända till sitt hem av fruktan för att han genom skickelserna spel skulle komma att bära hand på sin älskade far Polybos och, om gudarna drabbade honom med oemotståndligt vanvett, ingå ett skändligt äktenskap med sin mor Merope.”

Det fortsatta skeendet är antagligen väl känt för de flesta. Oidipus sökte sig vidare, förtvivlad över att aldrig kunna återse sin familj. I en trång passage på bergsvägen ner från Delfi kommer ett förnämt ekipage. Ingen vill vika för den andre, handgemäng uppstår och Oidipus dödar den högdragne främlingen i vagnen och hans tjänare. Hade den äldre mannen mer vördsamt mött den unge vandraren så hade något annat eller inget hänt. Allt man ser är vad det är. Inga undermeningar göms undan, utom vad Oidipus inte kan veta: att främlingen i vagnen var hans riktige far, kung Laïos av Thebe. Med tiden kommer Oidipus till Thebe där odjuret har dykt upp och brett ut sitt ondskefulla väsen som förpestar stad och grödor. Odjuret kan bara försvinna om sfinxens gåta kan besvaras. Den som kan svara rätt skall också få drottningen, en nybliven änka, till gemål och bli stadens nye konung. Vilket Oidipus hjältemodigt gör, för att sedan gifta sig med Iokaste och med henne få fyra barn. Staden blomstrar och Oidipus är en respekterad kung, som folket vördar för hans klokhets och vänlighet.

När Sofokles drama tar sin början (Bergman, 1947), är Oidipus barn snart vuxna och hans folk kommer till honom för att han än en gång skall befria staden från förbannelse; en svår pest har drabbat Thebe. Han får höra att kung Laïos mördare måste hittas för att förbannelsen skall upphöra. Ett rykte har uppstått att Laïos mördare finns i staden. Oidipus söker uppriktigt få reda på var och vem mördaren kan vara. Till sist får han svaret av de som vet; kungen hade haft en tjänare till med sig som undkom. Det öde som Oidipus sökt undfly har han förverkligat. När Iokaste också får veta allt tar hon sitt liv, och hennes spänne är det vapen som Oidipus då sticker ut sina ögon med innan han lämnar Thebe för

alltid.

Antikens kultur

Sofokles levde på 400 talet f Kr. strax utanför Aten. Vad för slags världsbild hade han och hans samtida? Deras skapelsemyt skilde sig från vår. Enligt Sture Linnér (2005, s 33):

”Orsaken till skapelsen själv förklaras inte, det heter blott att Kaos, den tomma rymden, 'bildades först av allt och därefter Gaia' (Jorden), 'sedan det mörka Tartaros djupt inne i det inre av jorden' och Eros (Kärleken). Från jorden kom Uranos (Himlen), Bergen och Haven. Skapelsen fylldes sedan av ättlingar till dessa. Viktigast var de som föddes då Himlen välvde sig över jorden: de tolv titanerna, bland vilka Kronos och hans maka Rea var de förnämsta. Rea födde åt Kronos de som blev grekiska gudar, nämligen Hestia, Demeter, Hera, Hades, Poseidon och sist Zeus. Den första längre myten skildrar hur Kronos avsätter och kastrerar Uranos och hur Afrodite föds ur dennes avskurna könsdelar. Den andra utförligare myten berättar om Kronos, som beslöt att äta sina barn för att hindra att något av dem störtade honom, och hur han lurades att svälja en sten i stället för Zeus, så att denne kunde växa upp och överta sin fars makt. Gudarnas kamp med titanerna beskrivs grandioöst: jorden skakar ända ner i sina grundvalar, himlen stönar, skogen brinner, hav och floder kokar.”

På fyrahundratalet blomstrade Aten, både politiskt och kulturellt, efter att staden hade besegrat de persiska inkräktarna. Man gjorde stora framsteg inom matematik och filosofi, jordbruk och navigation. Demokratin utvecklades, även om man bör tillägga att den gällde en manlig elit. Av befolkningen i Aten var det kanske 40.000 män som hade full rösträtt och rättigheter; de övriga var kvinnor och barn samt invandrare och slavar. Stadslivet blev mer raffinerat och man reste tempel till gudarnas ära. Medicinen utvecklades av Hippokrates. Undervisning bestod främst av litteratur och musik, ofta utövad hos privata lärare för dem som hade råd. Gymnastik och teater fordrade var sin populära och påkostade samlingsplats.

I det antika Grekland uppstod dramat på 500-talet f Kr. ur de rituella sångerna och danserna till guden Dionysos ära. Ordet tragedi lär betyda "bocksång" efter det heliga offerdjuret (Zern, 2002). Dionysosfesten hade formen av dramatävlingar och det var en stor ära att vinna en sådan tävling. Dionysos var en mäktig och nådig gud. Hans gåvor, de svällande druvorna och deras röda saft, var något som alla atenare var förtrogna med. Man kände väl till vinets inneboende makt på gott och ont. Det kunde ge stor glädje men var ändå inte att leka med. Den som givit människan denna dryck var väl värd att fira, så det var en självklar plikt att delta i denna fest. Under Dionysos beskydd stod också de ädla konsterna, där de dramatiska föreställningarna var den mest populära konstarten. Festen var också en tävling mellan skådespelare, författare och körsångare. Staten utsåg några rika som kunde ombesörja föreställningarnas utrustning, en slags aktiva sponsorer vilka också hyllades. Författare var utvalda sedan tidigare och man förberedde och övade länge i förväg. När det blev dags för festen infann sig en brokig skara på omkring 30 000 personer som förväntansfulla slog sig ner på stenbänkarna. På 400-talet hade Athen omkring 60.000 manliga medborgare. Om man räknar med dessas hustrur och barn, torde antalet fria invånare ha uppgått till ca 200.000 personer. Dessutom fanns ungefär lika många slavar, även om det är svårt att beräkna deras antal, enligt Flacelière (1986). En del familjer kunde ha ett tiotal slavar för allehanda göromål.

De flesta åskådarna på teatern kände till berättelserna men visste inte hur just denna diktares drama såg ut. Skådespelarna måste ha starka röster och kunde ropa i en slags strut så att alla skulle höra. Karaktäristiska masker användes för att de skulle synas klart även för dem som satt långt ifrån. I tre dagar, från morgon till kväll, spelade man. Publiken levde sig in i dramat, skrek och grät med sina hjältar, vändades och hyllade i bifall. Genom dramat levde man ut den ocean av känslor som människan besitter. Tre tragedier som kulminerade i katharsis - och ett avslutande satyrspel så att alla fick skratta ordentligt. Begreppet *katharsis ton pathematon* som Aristoteles myntade kan betyda den njutning som tragedin framkallar, åhörarens känsla av att ha nått fram till en inre harmoni, en balans mellan de affekter, medlidande och fruktan som han erfarit och en upplevelse av att den tragiska konflikten har utjämnats (Linnér, 2005).

Det som visades av sång, dans och skådespel skulle sedan resten av året diskuteras. Det var en religiös fest och gudarna skulle få det bästa som gick att uppbringa. Hos antikens greker var det skalderna, inte präster eller heliga män, som utvecklade teologiska eller snarare kosmologiska idéer och tänkesätt. De hade inga religiösa doktriner att förkunna, utan återberättade myter om gudarna och svunna tiders hjältedåd. I tragedin fanns även moraliska insikter, inte minst i varningen för hybris, att försöka styra sitt öde och utmana gudarna. Hybris är övermod, att t ex som Oidipus föräldrar försöka överlista oraklets spådomar, vilket oundvikligen leder till undergång. Den maskerade kören föreställde ofta tjänstefolk och bybor; de var publikens ställföreträdare och kommenterade handlingen för åskådarna. När texten vandrade mellan körmedlemmarna skapades något liknande inre monologer.

Synen på barn under antiken

De gamla grekerna ville inte ha så många barn, då arvet måste delas på flera liksom alla övriga förpliktelser. En son och en dotter var lagom. Det var därför inte ovanligt att barn sattes ut i skogen eller i en kruka bland avfallet. Då hade man åtminstone inte själv dödat barnet. Ibland kunde det hända att någon tog det utsatta barnet för att ha som en slav, eller att någon barnlös kunde ta barnet som sitt eget, precis som i dramat om Oidipus. Fadern var den som avgjorde om barnet fick vara kvar i familjen. Han kunde också sälja barnet på grund av fattigdom eller för att han inte ville sörja för sitt barn. De barn som fick leva fick främst omsorg av mödrar och andra kvinnor, då fäderna oftast var upptagna med annat. Från sju års ålder fick pojkarna undervisning, medan flickorna stannade hemma med kvinnorna. På det hela taget betraktades barnamord ofta som en likgiltig handling, därför att barnet ännu inte tog del i den sociala gruppens liv. Så länge det inte har upptagits genom de speciella riter som ger det en personlighet, särskilt om det ännu inte fått något namn, anses det inte ha någon verklig existens. Om barnet då försvinner upprörs vi inte, som annars när någon försvinner (Flacelière, 1969). Detta måste då ske innan barnet var tio dagar och innan barnet fått något namn. Barnen var nakna långt upp i åldrarna och kroppen var en stolthet. De avbildningar som finns kvar visar oss den harmoniska och

vackra människokroppen.

Om Sofokles

Sofokles föddes år 496 och dog år 406 f Kr., en samtida med Sokrates och Platon. Han var son till en rik vapensmed och fick en musikalisk, litterär och idrottslig uppfostran.

Dessutom lär han ha varit ståtlig, vänsäll och frikostig. Han var inte bara känd som dramatiker, han erhöll också vissa medborgerliga förtroendeposter, bl.a. som förvaltare av skatter från vissa förbundsstater underordnade Aten. Och han var en gång även Perikles "strateg", dvs en slags general, under ett krig. Vid tjuugoåttå års ålder vann Sofokles vid en dramätävlan i Aten segerpriset framför sin långt äldre medtävlare Aischylos. Han skrev över hundra dramer under sitt liv, men av dem känner vi endast sju. "Antigone" tillkom 442 f.Kr. År 427 f.Kr. skriver han "Kung Oidipus" då han är sjuttiofem år och femton år senare "Oidipus i Kolonna". Det sägs att Sofokles barn försökte omyndigförklara honom när han var nittio år, men efter att han hade läst upp delar av sitt nyskrivna drama kunde de inte övertyga rätten. I dramat om Oidipus finns ett hjältetema: Sofokles skildrar en huvudperson som ur sitt inre hämtar kraft och styrka till en heroisk handling. Tragedin utspelas i en sfär höjd över det vanliga mänskliga måttet. Konflikterna är våldsamt uppförstorade i jämförelse med det alldagliga livet. Hans huvudpersoner är inte abstrakta utan helgjutna människor, mycket ensamma och i konflikt med kollektivet. Det gudomliga finns i människan, i hennes innersta tankar, som kanske även Sokrates skulle ha sagt. Kunde det som händer i tragedin ha hänt varje barn som blev utsatt och ändå överlevde? "Tragedin är ingen föråldrad kunskapskälla. Den sliter av oss masken av intressen och psykologiska förklaringar och framställer konflikten i dess mest ursprungliga och evigt återkommande form" (Leif Zern, 2002).

"Nicole Loraux, som är en av de främsta kännarna av det klassiska dramat, skriver i en av sina böcker att språket i de klassiska tragedierna är konkret och att metaforer är främmande i det grekiska dramat" (Leif Zern, ibid.). Dramat åskådliggör alltså vad som faktiskt sker, varken mer eller mindre. Det som hände Oidipus kunde ha varit verklighetsbaserade händelser. Så kan det gå. En tragedis klassiska element är fabel,

karaktär, tal, tänkande, yttre utsmyckningar och musik. Viktigaste av dessa sex är fabeln, själva händelseförloppet, ty lycklig eller olycklig blir människan alltefter sina handlingar. Tragedin handlar om konflikt och om figurerna än är kungar eller gudar så liknar deras känslor våra. De drabbas av svartsjuka och hämnas, de kämpar mot överhet och de upptäcker sig själva. I varje grekisk tragedi finns minst en ”peripeti”, en avgörande vändpunkt då handlingen vrids om, ibland 180 grader. När peripetin också innebär att huvudpersonen får insikt om sitt öde uppnås den starkaste effekten. I ”Kung Oidipus” sker detta när han, efter ihärdiga försök att finna sanningen, får veta vem som har mördat Laïos; att det är han själv, att denne var hans far och att han alltså äktat sin mor.

I Dagens Nyheter (ibid.) skriver kritikern Leif Zern:

”En grekisk tragedi är som en fem tons kyrkklocka av malm; svår att sätta i rörelse, men när den väl svänger med en klang som går igenom märmg och ben. Den är gammal och alltid ny: genom skådespelaren i dag talar dramatikern för 2500 år sedan om födelse och död, kärlek och lust, hämnd och förlåtelse. Den grekiska tragedin var först med att gestalta livsfrågorna, men människorna är sig lika. Tragedin är ett tittskåp in i historien. Den är årsbarn med den grekiska demokratin som formades under ständiga gränsdragnings- och formalia-debatter, och den skrevs för att hjälpa till med demokratibyggget. Många är dramerna där lagen och dess tolkning står i centrum.”

Oidipus vill inte längre kunna se när han inser sanningen i de faktiska händelserna, han kastar sig med ett skri mot den låsta dörren till det rum dit Iokaste sprang. Han finner henne död, hängandes i ett rep. Han ropar högt men tar varsamt ner henne, tar hennes guldspänne och sticker dess nål med kraft om och om igen i sina ögon, medan han utgjuter en klagosång över sitt öde.

Var i allt detta fann egentligen Freud bekräftelse för sin teori?

*”Ack varför skall en dödlig ängslas utan skäl?
Det blinda ödet styr vår väg, av oss ej styrd.
Låt livet gå så gott det kan, tag allting lugnt.
Hur skulle väl din moder kunna bli din brud?
Väl finns det de, som drömde att med egen mor
de gått i brudsäng, men vad för värde har en dröm?
Slå bort all spådomsfruktan! Då levs livet bäst”.*

(Bergman, 1947, s 71)

De orden sade Ioakaste när spådomen kommer på tal och Oidipus söker sanningen om sig själv.

DISKUSSION

Syftet med denna uppsats är som tidigare angivits att belysa hur synen på det utsatta barnet framstår i Freuds oedipuskomplex i jämförelse med hur det utsatta barnet framställs i oedipusmyten och i Sofokles oedipusdrama. Jag kommer nu att sammanfatta hur jag uppfattar de skillnader som framträder vid jämförelsen.

Som ung översatte Freud Sofokles drama och det enda stycke som berör något av det som Freud formulerade med sitt allmängiltiga ”komplex” är just de nyss citerade raderna från Sofokles. Var det här som Freud fick sin idé, här han kände igen sig, för att det på något sätt också hade varit så för honom? Eller var den utsatthet han själv kan ha upplevt som barn så plågsam att det var lättare att börja psykologisera: om en önskan att ta död på sin far för att få ensamrätt till sin mor?

Ingenting av allt som sker i dramat visar på att Oidipus skulle vilja döda sin far. Han gjorde ju allt för att undgå det genom att inte återvända hem. Samtidigt hade han som mycket liten verkligen varit utsatt; utsatt till att dö om inte en främling hade räddat

honom. Dramat lyfter fram den grymhet som barnet utsattes för och de katastrofala följder detta får. Men det verkar inte som Freud ser detta. Var synen på det lilla barnets ringa värde så allmänt accepterad att Freud var blind eller likgiltig för dess utsatthet?

Omskärelsen kan ses som en aspekt av denna bristande respekt för barnets människovärde. Är inte omskärelsen en form av övergrepp? Även om det sker i Herrens namn och alla närvarande tror på det goda med traditionen, händer följande: pojkens föräldrar håller fast hans kropp och fötter (!) medan en speciellt utsedd ”värdig” person utför dådet. Innan hans förhud skurits av, innan detta kastrationsliknande hot och trauma, är gossebarnet inte en fullvärdig person. Under senare år har det börjat debatteras och forskats om den chock som det omskurna barnet utsätts för. Man har nämnt olika följder av ingreppet, som apati, matvägran och andra tecken på allvarligt lidande. Var finns den urscenen gömd? Liknar det inte i någon mån vad som kunde hända med nyfödda barn på Sofokles tid och vad som hände med Oidipus? Utan om-/avskärkelse inget namn: inte människa. Utsatt i skogen innan namn getts: inte ännu människa. Vilken förälder kan göra så mot ett barn? frågar sig Oidipus när han själv till slut förstår hur det hela hänger ihop.

”Ursenen” var Freuds namn på barnets skrämmande upplevelse, verklig eller inbillad, av föräldrarnas älskog. Men skulle barnet tolka kärleksmötet som en våldshandling, om det inte ofta var just vad det var? Patriarkatet bestämde ju kvinnans levnadsvillkor för hundrafemtio år sedan, och Freuds unga mor kunde knappast säga nej till sexuellt umgänge, när det passade den mycket äldre fadern. Freud fick ju sju syskon på kort tid, så det är inte långsökt att tänka sig att han kan ha fått se eller höra flera ”ursener” (mellan en ung kvinna och en mycket äldre man). Och vi vet att han hade en mycket nära men också frustrerad relation till sin idealiserade mor. Om Freud upplevde att fadern behandlade modern illa så är det inte förvånande om det väckte starka hatiska känslor hos honom. Så att även om vi bara kan spekulativt ”psykoanalysera” Freud, ligger det nära till hands att ifrågasätta hans så grundläggande ”Oidipus-komplex” som en alltför tidsbunden och personlig, subjektiv konstruktion och ett patriarkaliskt misstänkliggörande av det oskyldiga, utsatta barnet.

Barnet *är* Eros; vad jag menar med det är att varje barn omedelbart är ett med sin kropp, sina armar, ben, ansikte, hals, händer och fötter som hänger ihop. Att njuta av sin kropp i harmoni med omgivningens tillåtande uppskattning ger inte upphov till komplex och skuld känslor. Ett barn som kan vila mellan sina föräldrar och bli älskat som det är behöver inte konkurrera med vare sig sin mor eller far utan kan införliva dem bägge som delar av sig själv, som, kan man kanske säga, ”goda objekt i subjektet”.

EFTERSKRIFT

Jag har haft svårigheter med att bli färdig med denna uppsats. Att läsa och skriva i utkastform har varit mycket roligt och gått ganska lätt. Men att sedan välja ut och gallra bort utan att det blir alltför många infallsvinklar har varit ett bekymmer för mig. Bara Oidipus förfäders historia är källa till en hel avhandling och barnets utsatthet genom seklerna ytterligare en. Man skulle kunna diskutera så mycket mer om antiken och om Freuds samtid. Om hur det patriarkala förtrycket av både kvinnor och barn i bästa fall har minskat mer under det sista halvsekleklet än någonsin tidigare, ända sedan antiken.

Jag ser också att min bakgrund och mina intressen har format och färgat vad jag skrivit. Mitt intresse för den grekiska mytologin och mitt sedan länge ifrågasättandet av Freuds teorier har gjort att jag läst allt vad jag hittat för att undersöka relevansen i hans tankar. Dessutom har jag sett att få har uppmärksammat barnets öde. Jag utgår från att barnet precis som språket är universellt och barnets känslor likaså.

Termerna systemteori och ”systemisk”, som i systemisk familjeterapi, kan uppfattas som ganska abstrakt tekniska, men har blivit mer meningsfulla för mig då de kan sägas visa på hur just sammanhanget eller kontexten är något grundläggande och avgörande för vår historiska existens. Jag tänker att vi alla bär med oss våra egna historier som kroppsliga minnen, våra förmödrars och förfäders liv finns med oss på vägen på samma sätt som vi nu alla gör avtryck i den historia som skapas nu genom våra intryck i nuets blivande historia. Vår kultur och våra upplevelser formar oss utifrån och inifrån system av system i oändliga mönster i ständig förändring. Vad vi gör och vad vi tänker formar vår framtid. Dåtiden finns med oss i nuet.

REFERENSER

- Bergman, Johan. *Sofokles i svensk tolkning*. Stockholm: Norstedts. 1947.
- Bonnard, André. *Grekisk livsform*. Stockholm: Rabén & Sjögren. 1963.
- Connolly, Peter & Dogde, Hazel. *Den antika staden*. Oxford University Press. 1998.
- Ekenstam, Claes. *Kroppens idéhistoria. Disciplinering och karaktärsdanning i Sverige 1700 - 1950*. Stockholm: Gidlund. 1993.
- Fhanér, Stig. *Psykoanalytiskt lexikon*. Stockholm: Norstedts förlag. 1989.
- Flacelière, Robert. *Dagligt liv i antikens Grekland*. Stockholm: Prisma Magnum. 1986.
- Freud, S. *Totem och tabu*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos. 1912-1913/1995.
- Freud, Sigmund. *Neuros och psykos. Småskrifter*. Stockholm: Natur och kultur, Stockholm. 2001.
- Gay, Peter. *Freud*. Bonnier Fakta Bokförlag. 1990.
- Geist, 2010.
- Hansson, K. *Familjebehandling på goda grunder. En forskningsbaserad översikt*. Stockholm: Gothia, 2004.
- Hansson, K. & Sundelin, J. *Familjeterapi. Tillämpningar ur ett svenskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur, Lund. 1995.
- Hårtveit, H. & Jensen, P. *Familjen plus en*. Mareld, Stockholm. 2005.
- Janov, Arhur. *Det kännande barnet*. Stockholm: Wahlström & Widstrand. 1975.
- Linnér, Sture. *Grekisk gryning*. Stockholm: Wahlström & Widstrand. 2005.
- Masson, Jeffrey M. *Sveket mot sanningen*. Stockholm: Wahlstrand & Widstrand. 1985.
- Miller, Alice. *Du skall icke märka - Variationer över paradistemat*. Stockholm: Wahlström & Widstrand. 1986.
- Miller, Alice. *I begynnelsen var uppfostran*. Stockholm: Wahlström & Widstrand. 1985.
- Norell, Margit. *Det outhärdliga tar tid att blottlägga*. Psykologtidningen (20/96). 1996.
- Scott, Är oskuret bäst? *Dagens Nyheter Kultur/essä*. 7 juni 2000.
- Sjöbäck, Hans. *Psykoanalytisk försvarsteori*. Lund: Studentlitteratur. 1984.
- Sjögren, Lars. *Sigmund Freud*. Stockholm: Natur och kultur. 1997.

Szasz, Thomas. *Psykoaterapi - en myt*. Lund: Bokförlaget Alba. 1978.

Valmin, Natan. *Dagligt liv i det gamla Aten*. Kurt Lindborg boktryckeri. 1934.

Vernant, Jean-Pierre. *De grekiska myterna*. Stockholm: Bokförlaget Forum. 2000.

Videgård, Tomas. (2000). *Kung Freudipus*. Ordfront Magasin nr 7-8/2000.

Zern, Leif. Den mänskliga tragedien. *Dagens Nyheter Kultur*, 21 april 2002.